

אורות ישראל
מכללה אקדמית לחינוך

מייסודן של תכלת מורשת יעקב
ותכלת אורות ישראל

עיונים בסידור התפילה ובפרשת השבוע

תפילת ערבית

"ואמונתך בלילות"

"יוצר אור ובורא חשך עשה שלום ובורא רע אני ה' עשה כל אלה" (ישעיהו מה, ז).

כל צדדי המציאות נבראו בעולמנו מתוך מחשבה אלוקית עליונה; האור והחושך, הטוב והרע. לכל צד תפקיד מיוחד וחלק הכרחי בהבאת השלמות והגאולה לעולם. למרות אמונתנו הפשוטה בכך ש"כל דעביד רחמנא לטב עביד" ("כל שעושה הקב"ה לטוב עושה"), כמאמר רבי עקיבא במסכת ברכות, דף ס, עדיין עולה לעתים בלבנו השאלה וההרהור, האמנם תמיד הכול לטובה? האם כל מפגש עם הרע והקושי אכן יוביל לתיקון ולברכה?

העימות האמוני מול העולם, שלא תמיד דורש את טובתנו, מודגש מאוד בחייו של יעקב אבינו. כל חי יעקב מלאים בקשיים ובמכשולים. אחיו מתכנן לרוצחו ובעקבות כך נאלץ יעקב לברוח מביתו אל טומאת הגלות ורמאות לבן. התורה מתארת את המתרחש בדרך: "וַיִּפְגַּע בְּמָקוֹם וַיֵּלֶן שָׁם כִּי אֵל הָשָׁמַיִם וַיִּקַּח מֵאֲבְנֵי הַמָּקוֹם וַיִּשָּׂם מְרָאֲשָׁתוֹ וַיִּשְׁכַּב בְּמָקוֹם הַהוּא" (בראשית כח, יא). לפתע יורדת השמש, החושך הולך ומתפשט ואל מול כל התחושה המאיימת צומחת בלב תפילה חדשה:

אברהם תקן תפלת שחרית, שנאמר: "וישכם אברהם בבקר אל המקום אשר עמד שם" ואין עמידה אלא תפלה, שנאמר: "ויעמד פינחס ויפלל". יצחק תקן תפלת מנחה, שנאמר: "ויצא יצחק לשוח בשדה לפנות ערב" ואין שיחה אלא תפלה, שנאמר: "תפלה לעני כי יעטף ולפני ה' ישפוך שיחו". יעקב תקן תפלת ערבית, שנאמר: "ויפגע במקום וילן שם" ואין פגיעה אלא תפלה, שנאמר: "ואתה אל תתפלל בעד העם הזה ואל תשא בעדם רנה ותפלה ואל תפגע ביי" (ברכות דף כו).

לא בכדי בוחר יעקב לתקן את התפילה הנפתחת בתחילת הלילה. הדרך לחלום ולהבטחת ההגנה והשמירה מאת ה' נפתחת בתפילה כנה המבקשת למצוא גם בשעות החשכה והבדידות, "וַיִּקַּם בְּלֵילָה הוּא ... וַיִּנְתֵּר יַעֲקֹב לְבָדוֹ" (בראשית לב, כג-כה), פתח לאמונה ולהכרה בטוב.

אמר רבה בר חיננא סבא משמיה דרב: כל שלא אמר אמת ויצב שחרית ואמת ואמונה ערבית – לא יצא ידי חובתו, שנאמר: "להגיד בבקר חסדך ואמונתך בלילות" (ברכות, דף יב).

משמעות האמונה המחויבת להיות מוזכרת בערבית מפורשת בטור על השולחן ערוך:

ותקנו לומר אמת ויצב שחרית על החסד שעשה עמנו הקב"ה שגאלנו והעבירנו בים ושקע צרינו בתוכו ואיתא בירושלמי צריך להזכיר באמת ויצב יציאת מצרים ומלכות וקריעת ים סוף ומכת בכורות וצור ישראל וגואלו,

ותקנו אמת ואמונה ערבית על הגאולה של עתיד שאנו מאמינים ומקוים שיקיים לנו הבטחתו ויגאלנו בקרוב אי נמי על שאנו מפקידים בידו נשמותינו בכל לילה מאמינים בו שישבנה אלינו וזהו אמת ואמונה שיאמר ויקיים את דברו להשיב הפיקדון (אורח חיים, סימן סו).

שתי סיבות מביא הטור ונדמה כי שתייהן כלולות בשורשן. הגאולה העתידה דומה לשעת השכמת הבוקר שבה אנו מגלים מחדש את הנשמה הטהורה השבה אל גופנו. "רבה אמונתך" בנו, ובזכות כך זכינו להחזרת הפיקדון. האמונה בה' חוברת לאמון העצמי וכך גם בשעת הגאולה השבה אלינו לאחר שנות הגלות הארוכות. יעקב אבינו נשכב לישון על הארץ ומאמין כי כשעת הבוקר למחרת בוא תבוא אף שעת הגאולה והפדות. רבי צדוק הכהן מלובלין רואה באמונה זו של האדם גילוי שם שמים בעולם:

ובערבית תיקנו לומר "אמת ואמונה" שנאמר "ואמונתך בלילות". שזה בחינת זאת התגלות מלכות שמים על ידי האמונה הגם שלא הוסר החשכות מכל מקום על ידי תוקף האמונה שנקבע בנפשות ישראל יכולים לקבוע בנפשם היראה כמו שרואים בחוש (פרי צדיק, ח"א, חנוכה אות כב).

סוד תפילת ערבית על פי פירושו של רבי צדוק טמון ביכולת לדבר על אמונה ועל ציפייה לגאולה דווקא בשעת החשכה, דווקא כאשר לכאורה המציאות מעידה הפוך. יעקב מכריז על תוקף הגאולה הקרבה, כמאמר הטור, דווקא בשעה שבה יורדת החשכה, ערב יציאתנו לגלות ארוכה וקשה. אזי, מדייק רבי צדוק, נחשף "תוקף" האמונה הישראלית. החיבור הפלאי הזה בין האמונה בה' המאמין למעשה באדם ובישועתו נרמז במדרש נוסף המתייחס לחלום יעקב באותו הלילה לאחר תיקון תפילת ערבית. המדרש מתייחס לתנועת המלאכים העולים ויורדים בסולם ומציע סיבה משלו: "עולים למעלה ורואים איקונין שלו, ויורדים למטה ומוצאים אותו ישן" (בראשית רבה סח, יב).

קיימת זהות בין המראה בעליונים ובין מה שרואים המלאכים בעולמות התחתונים. פניו של יעקב חקוקים על כיסא הכבוד כחלק מגילוי כבוד ה', והמלאכים כביכול אינם מאמינים, יורדים ועולים כדי לשוב ולבדוק האמנם פניו של אדם מקורם בעולם העליון, בגילוי הרצון האלוקי. רק המאמינים שהתשובה חיובית ושבאדם טמונה נשמה אלוקית מסוגלים להאמין בטוב ה' בעת רדת הלילה והגלות, להלך בעולם מתוך אמונה בתיקון עד שנזכה במהרה ל"לילה כיום יאיר".

(הדברים נכתבו בעיצומם של ימי גבורה ורוח במבצע "צוק איתן", לשמירת חיילי ישראל בכל מקום שהם).

ד"ר ראובן טבול

ראש ההתמחות לספרות

מצוות הייבום

בפרשתנו מסופר על עניין חליצה, וכך כתוב:

כי ישבו אחים יחדו, ומת אחד מהם ובן אין לו לא תהיה אשת המת החוצה, לאיש זר: יבמה יבא עליה, ולקחה לו לאשה ויבמה. והיה, הבכור אשר תלד יקום, על שם אחיו המת; ולא ימחה שמו, מישראל. ואם לא יחפץ האיש, לקחת את יבמתו; ועלתה יבמתו השערה אל הזקנים, ואמרה מאן יבמי להקים לאחיו שם בישראל לא אבה, יבמי. וקראו לו זקני עירו, ודברו אליו; ועמד ואמר, לא חפצתי לקחתה. ונגשה יבמתו אליו, לעיני הזקנים, וחלצה נעלו מעל רגלו, וירקה בפניו; וענתה, ואמרה, ככה יעשה לאיש, אשר לא יבנה את בית אחיו. ונקרא שמו, בישראל: בית, חלוץ הנעל (דברים כה, ה-י).

מצוות הייבום היא מצווה לא פשוטה שעוררה קשיים אצל חז"ל. הרי כתוב כי אשת אחיך אסורה עליך כאחת הערוות, ואשת המת היא אשת אחיך. יש כמה פירושים המתמודדים עם קושי זה. המכילתא כותב:

זכור ושמור, שניהם נאמרו בדיבור אחד [...] "ערוות אחיך" ו"יבמה יבוא עליה" שניהם נאמרו בדיבור אחד [...] מה שאי אפשר לאדם לומר כן, שנאמר "אחת דבר אלוהים שתיים זו שמענו", ואומר 'הלא כל דברי כאש נאום ה'".

לפי המכילתא, דבריו של הקב"ה נשגבים מאתנו. כאשר הקב"ה אומר דבר אנו שומעים זאת כשני דברים שלעתיים אף מנוגדים. הקב"ה אמר את עניין הייבום כדבר אחד יחד עם ערוות אחיך, ואנו כבני אדם שמענו זאת כשני דברים סותרים.

הברייתא ביבמות (דף טז) מביאה מחלוקת: "אבא שאול אומר: הכונס את יבמתו לשם נוי, ולשום אישות, ולשום דבר אחר – כאילו פוגע בערווה, וקרוב אני בעיני להיות הולד ממזר. וחכמים אומרים: יבמה יבוא עליה – מכל מקום". לדעת אבא שאול כל העניין של מצוות ייבום יכול להיות בעייתי כשאינו נעשה לשם המצווה ולשם שמים, אלא לשם דברים חיצוניים, אך חכמים חולקים עליו ואומרים שבכל מצב ובכל סיטואציה עדיף, וכדאי לייבם.

במהלך הדורות ראינו שינוי ברמת החשיבות של מצוות חליצה לעומת מצוות ייבום.

המשנה בבכורות אומרת: "מצוות הייבום קודמת למצוות חליצה, בראשונה שהיו מתכוונין לשם מצווה. ועכשיו שאין מתכוונין לשם מצווה, אמרו: מצוות חליצה קודמת למצוות ייבום".

כאשר המייבם היה עושה את הייבום לשם המצווה – אכן עדיף לייבם, אך כיוון שעם הדורות חלה הידרדרות והמייבם עושה את המצווה לשם צרכים אחרים וחיצוניים, אזי פסקו חכמים כדעת אבא שאול, שעדיף לקיים חליצה.

כאשר הוקמה מדינת ישראל וחודשה הרבנות הראשית לישראל נעשה ניסיון על ידי הרבנים הראשיים לתקן שכל ישראל יחלצו ולא ייבמו. כך תיקנה הרבנות הראשית לישראל:

ברוב קהילות ישראל וכן בקהילות האשכנזים שבארץ ישראל, קבלו עליהם להלכה כדברי הרמ"א שפסק שמצוות חליצה קודמת למצוות ייבום, וגם כששניהם הייבום והייבמה רוצים בייבום אין מניחים אותם לייבם. ובהיות שבזמנינו הדבר ברור שרוב הייבמים אינם מתכוונים לשם מצווה, ומשום דרכי שלום ואחדות במדינת ישראל שלא תהיה התורה כשתי תורות, לפיכך הרינו גוזרים על תושבי ארץ ישראל ועל אלה שיעלו ויתיישבו בה מעתה מעכשיו והלאה לאסור עליהם לגמרי מצוות ייבום, וחייבים לחלוץ...

הרב עובדיה חלק על תקנת הרבנות הראשית וכתב: "ומעתה הדבר ברור שהתקנה שהסכימו בה חברי ונשיאי הרבנות הראשית לישראל, אין לה כל תוקף לדין הספרדים ועדות המזרח שקיבלנו הוראות הפוסקים ומרן השו"ע דמצוות ייבום קודמת."

חשבתי לעצמי, מה עניינה של מצוות הייבום? מה מהותה?

כאשר מעיינים בתורה מוצאים לא מעט מצוות המעידות על התורה כתורת חיים. הקב"ה מעוניין שלכולם יהיה טוב. כאשר אישה נותרת אלמנה ללא ילדים – מי ידאג לה? מי יפנס אותה וייקח אותה לחיקו? ואז מגיעה התורה ומצווה על משפחת בעלה לקחת עליה חסות כדי שלא תישאר לבדה. זוהי תורת חיינו. שנוכח לגמול חסדים לסובבים אותנו.

(על פי דבריו של ישי בס, "חתירה לפ"ש").

שלומציון שטרסברג

סטודנטית בהתמחויות לתושב"ע ולספרות

ברוריה מכמן

במעגלי העם היהודי

ארגון הג'וינט

ארגון הג'וינט העולמי (Joint Distribution Committee – JDC) הוא הארגון היהודי ההומניטרי הגדול בעולם. הוא א-פוליטי, ללא מטרת רווח, אשר הוקם כדי לעזור ליהודים ולקהילות יהודיות ברחבי העולם, בעיקר בעתות חירום או משבר.

הג'וינט נוסד בשנת 1914 כדי לעזור ליהודים בארץ ישראל ובמזרח אירופה בזמן מלחמת העולם הראשונה. לקראת מלחמת העולם השנייה סייע הג'וינט ליהודים מגרמניה ולאוסטריה לברוח. לאחר מכן המשיך לסייע ליהודים לברוח מאירופה ולהסתתר במקומות מחבוא. הסיוע של הג'וינט הגיע לידי יהודים שברחו מפולין ומאוקראינה לרוסיה. חבילות סיוע הוצנחו גם ביוגוסלביה וכספים הוברחו לידי המחתרת היהודית בפולין. הג'וינט סייע ליישב את הפליטים היהודים בדרום אמריקה וארגן תכניות סיוע ליהודים שהגיעו לשנחאי.

כבר בסוף שנת 1944 הגיעו אנשי הג'וינט לשטחים באירופה ששוחררו מידי הכיבוש הנאצי וארגנו את מאמצי השיקום. הוא יזם תכניות הכשרה מקצועית כדי לעזור לעקורים לשקם את עצמם ולרכוש תעסוקה שבעזרתה יוכלו להרוויח את לחמם. הג'וינט יזם גם פעילויות תרבותיות ודתיות במטרה לשקם את הקהילות היהודיות שנהרסו במלחמה.

עם קום מדינת ישראל סייע הג'וינט, יחד עם הסוכנות היהודית, לכ-440,000 יהודים לעלות ארצה מאירופה, מצפון אמריקה ומכל רחבי המזרח התיכון. הג'וינט ארגן תכניות סעד ליהודים בצפון אפריקה ובמזרח התיכון בשנת 1949, ומאוחר יותר סייע לפינוי היהודים מעירק ומתימן.

במערב אירופה סייע הג'וינט לשקם את הקהילות שחרבו במלחמה ולחדש את מוסדות הקהילות. עם פרוץ המלחמה הקרה גורש הג'וינט מרוב מדינות מזרח אירופה אך עדיין הצליח, בדרך-לא-דרך, להעביר סיוע עקיף ליהודים מעבר למסך הברזל. במהלך שנות השמונים החל הג'וינט לחזור למזרח אירופה ולסייע לקהילות היהודיות לפתח שירותי רווחה לנוקשים ותמיכה לזקני הקהילות.

בשנת 1983 קיבל הג'וינט את רשותה של ממשלת אתיופיה לפעול בחבל גונדר וב-1991 הוא סייע לעליית היהודים מאתיופיה, ששיאה היה במבצע שלמה.

ג'וינט ישראל הוא הזרוע של ארגון הג'וינט העולמי בישראל. ג'וינט ישראל עוסק בקידום איכות החיים, שוויון הזדמנויות וצמצום פערים בחברה הישראלית. הארגון פועל בקרב אוכלוסיות ללא הבחנה דתית, לאומית או פוליטית. ג'וינט ישראל משקף את המחויבות שחשים יהודי ארצות הברית והתפוצות ליטול חלק במאמציו של העם בישראל לבנות חברה איתנה. בשנת תשס"ז זכה ארגון הג'וינט בפרס ישראל.

מקורות

• אתר הג'וינט בישראל: <http://www2.jdc.org.il/about-he>

• אתר משרד החינוך:

<http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/PrasIsrael/Tashsaz/JointIsrael/cv.htm>